

سیره پیامبر اکرم ﷺ در مقابله با تهدیدهای اقتصادی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۹/۲۸

تاریخ تأیید: ۱۳۹۵/۳/۱۳

سعید سیدحسین زاده یزدی*
محمدجواد شریفزاده**

چکیده

هدف اصلی مقاله پیش رو احصای تهدیدهای اقتصادی عصر نبوی ﷺ و استخراج سیره وی در مقابله با این تهدیدهاست. در مقاله پیش رو به روش تحلیلی - توصیفی و کتابخانه‌ای و با بهره‌گیری از قرآن کریم، روایت‌ها و منابع تاریخی، این تهدیدها در عصر نبوی ﷺ احصا شده که عبارت هستند از: تحریم اقتصادی - اجتماعی شعب ابی‌طالب، مصادره اموال و دارایی‌های مسلمانان، محاصره و انحصار تجاری قریش، محاصره نظامی - اقتصادی احزاب و تهدید به تحریم اقتصادی منافقان. در ادامه با بهره‌گیری از روش تحلیل کیفی داده‌بنیاد، مفهوم‌ها و مقوله‌های سیره پیامبر اکرم ﷺ در مقابله با هر یک از تهدیدهای اقتصادی پیش‌گفته استخراج شده است. الگوی نهایی سیره پیامبر اکرم ﷺ شامل چهار مقوله اساسی و ۳۱ مفهوم کلی است و محوریت آن تحقق هدف‌های مقابله با تهدید و پدیدساختن وضعیتی برای مصون‌سازی اقتصاد در برابر تهدیدهای اقتصادی است. در این الگو راهبردهای اقتصادی، زیرساخت‌های اقتصادی و فرهنگ‌سازی نقش مقتضی و شرط لازم برای مقابله با تهدید را فراهم می‌کنند و برنامه‌ریزی برای مقابله با تهدید با پیش‌بینی، پیش‌گیری، دفاع و مقابله با آن، نقش رفع موانع را برای مقابله با تهدید بر عهده دارند و این دو مجموعه زنجیره‌ای را تشکیل می‌دهند که به مقابله با تهدید اقتصادی خواهد انجامید. در پایان به برخی پیشنهادها و دلالت‌های سیاستی سیره پیامبر اکرم ﷺ برای مقابله با تهدیدهای اقتصادی کنونی جمهوری اسلامی ایران اشاره شده است.

واژگان کلیدی: تهدید اقتصادی، سیره پیامبر اکرم ﷺ، تحریم اقتصادی، اقتصاد مقاومتی.

طبقه‌بندی JEL: Z12, A13, F5, F4

مقدمه

انقلاب اسلامی از بدو پیروزی خود تا کنون با انواع تهدیدهای نظامی، فرهنگی و اقتصادی روبه‌رو شده و طبق سنت نبرد دایمی جبهه حق و باطل، این تهدیدها همچنان ادامه دارد و در برهه کنونی جبهه باطل از ابزار جنگ اقتصادی استفاده کرده و رهبر معظم انقلاب نظریه «اقتصاد مقاومتی» را جهت مقابله با این تهدیدها مطرح کرده و در مقدمه ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، یکی از هدف‌های این سیاست‌ها را، عینیت‌بخشیدن به الگویی الهام‌بخش از نظام اقتصادی اسلام می‌داند (سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ابلاغی در تاریخ ۱۳۹۲/۱۱/۲۰)؛ بنا بر این یکی از ارکان تبیین نظریه اقتصاد مقاومتی، بهره‌گیری از آموزه‌های مکتب اقتصادی اسلام و منابع نقلی دین یعنی قرآن کریم، سنت و سیره معصومان علیهم‌السلام است. سیره پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم برترین اسوه و الگوی رفتاری در حوزه‌های گوناگون زندگانی فردی و اجتماعی و نیز عینیت‌یافته حاکمیت اسلامی در جامعه است (احزاب: ۲۱ / طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۶، ص ۲۸۸).

در حوزه نظام‌سازی اسلامی سه گام را در سیره پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم می‌توان پی‌جویی کرد: الف) شالوده‌ریزی و بنیان‌ریزی؛ ب) مقابله با تهدیدها و حراست از نظام اسلامی؛ ج) تکمیل و سازندگی (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۰/۰۲/۲۸). گام نخست با دعوت سرّی و علنی آن حضرت سپس کادرسازی و نیروسازی در دوران مکی آغاز شد و با هجرت به مدینه گسترش یافت و در مرحله دوم حراست از نظام اسلامی در برابر تهدیدهای گوناگون دشمنان از جمله تهدید اقتصادی صورت گرفت.

شناسایی و بررسی تهدیدهای اقتصادی عصر نبوی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم نیازمند ارائه تعریف برگزیده از تهدید اقتصادی است. تعریف‌های گوناگونی از تهدید و تهدید اقتصادی ارائه شده است (معین، ۱۳۷۵، ج ۱۲۷۳، ص ۱ / خادمی، ۱۳۹۴، ص ۵۹ / عبدالله خانی، ۱۳۸۶، ص ۱۳۰)؛ اما تعریف برگزیده مقاله پیش رو از تهدید اقتصادی عبارت است از: استفاده یا تهدید به استفاده از هر عامل با ماهیت اقتصادی که با ابزار سخت اقتصادی - مانند تحریم، محاصره و مصادره اموال - کوشش در رسیدن به هدف‌های نرم - مانند تغییر رفتار نظام - یا رسیدن به هدف‌های سخت - پدیدساختن نارضایتی اجتماعی یا براندازی نظام - دارند (سیف و تولایی، ۱۳۹۰، ص ۱۴). در مقاله پیش رو کوشیده می‌شود بر اساس تعریف پیش‌گفته، موقعیت‌هایی که پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم

در دوران رسالت با تهدیدهای اقتصادی از سوی دشمنان اصلی و شناخته شده اسلام - مانند مشرکان قریش، یهودیان و منافقان - روبه‌رو بودند، احصا شده و راهبردهای پیامبر اکرم ﷺ در مقابله با این تهدیدها استخراج شود. پیش‌فرض اصلی تحقیق این است که سنخ و ماهیت تهدیدهایی که پیامبر اکرم ﷺ در صدر اسلام با آنها روبه‌رو بودند با تهدیدهای کنونی یکسان است اما ابزار و شکل اجرایی آن، متنوع‌تر و پیچیده‌تر شده است؛ بنا بر این با بررسی تهدیدهای صدر اسلام و راهبردهای پیامبر اکرم ﷺ در مقابله با آنها می‌توان با در نظر گرفتن وضعیت و مقتضیات زمانی - مکانی کنونی، راهبردهایی جهت مقابله با تهدیدها، متناسب با وضعیت روز کشور ارائه داد.

در میان پژوهش‌های معاصر، دو مقاله با موضوع مشابه نگاشته شده است:

سنیدی (۱۴۱۹ق) در مقاله‌ای با عنوان «المواجهة الاقتصادية بين المسلمين و قریش فی العهد النبوی» برخی تهدیدهای اقتصادی مشرکان علیه مسلمانان در دوران مکی و مدنی از جمله تحریم اقتصادی - اجتماعی شعب ابی‌طالب و مصادره اموال مسلمانان مهاجر و در برابر، تهدیدهای اقتصادی که پیامبر اکرم ﷺ در قالب پدیدساختن نامنی برای کاروان‌های تجاری قریش و تحریم تجاری قریش انجام دادند را بررسی کرده است.

رجبی دوانی (۱۳۹۳) در مقاله «بررسی تاریخی دفاع اقتصادی از صدر اسلام تا کنون» با بررسی وضعیت شعب ابی‌طالب به برخی راهبردهای پیامبر اکرم ﷺ در رویارویی با تهدیدهای اقتصادی در وضعیت شعب ابی‌طالب و در مقابله با مصادره اموال و دارایی‌های مسلمانان، اشاره کرده است. در مجموع تحقیق مستقلی که کتاب‌های سیره و تاریخ صدر اسلام را به طور جامع - از این دید که سیره پیامبر اکرم ﷺ در مقابله با تهدیدهای اقتصادی چه بوده است و نیز با روش تحلیل داده‌بنیاد بررسی کند، تا کنون انجام نشده است و مقاله‌های معاصر که در این باره نگاشته شده به برخی تهدیدها پرداخته و نیز بُعدها و زوایای گوناگون این تهدیدها را نیز به طور کامل بررسی نکرده‌اند.

روش تحقیق

در مطالعه پیش رو برای کشف سیره پیامبر اکرم ﷺ در مقابله با تهدیدهای اقتصادی از روش تحلیل کیفی داده‌بنیاد استفاده شده است که از دید بنیان‌گذاران این روش، روشی

برای کشف نظریه از داده‌ها و پدیده‌هاست (دانایی فرد و امامی، ۱۳۸۶، ص ۷۲ / Strauss & Corbin, 1990, p.24). مرحله‌های پیاده‌سازی این روش شامل موارد زیر است: نمونه‌برداری نظری، کدگذاری باز، محوری و انتخابی، طراحی مدل، ارزیابی، اعتبارسنجی و تصحیح مدل (دانایی فرد، ۱۳۸۴، ص ۵۹ / Glaser & Strauss, 1967, p.45). در مجموع می‌توان راه تکامل در روش داده‌بنیاد را این‌گونه توضیح داد که از کدگذاری اولیه داده‌ها و ترکیب داده‌های مشترک به مفهوم‌ها و از مفهوم‌های مشترک به مقوله‌ها و سرانجام به نظریه ختم می‌شود (دانایی فرد، ۱۳۸۴، ص ۶۰). روش به کار رفته در مقاله پیش رو روش نظریه‌سازی تاریخی داده‌بنیاد - که زیرمجموعه روش داده‌بنیاد است - می‌باشد با این تفاوت که منبع داده‌ها، اسناد و متن‌های مکتوب تاریخی یا دیگر مدارک مربوطه است (آشنا، ۱۳۹۱، ص ۲۶)؛ بنا بر این مرحله‌های تحقیق به این شرح است:

۱. نمونه‌گیری نظری بر اساس کتاب‌های متقدمان و در اصطلاح کتاب‌های دسته اول تاریخی و احصای تهدیدهای اقتصادی در عصر نبوی ﷺ؛
۲. جمع‌آوری داده در هر یک از برهه‌های تاریخی بر اساس کتاب‌های دسته اول تاریخی، آیه‌های قرآن کریم - که در آن حادثه نازل شدند - و نیز تفسیرهای اسلامی و روایت‌های زیر آن بحث تاریخی؛
۳. کدگذاری اولیه داده‌ها و رسیدن به مرحله اشباع نظری در بررسی کتاب‌های دسته اول؛
۴. بررسی کدگذاری‌های اولیه و رسیدن به کدگذاری محوری و انتخابی و مفهوم‌ها و مقوله‌های مشترک؛
۵. بررسی مقوله‌های مشترک و ترسیم الگوی نهایی تحقیق؛
۶. اعتباربخشی به الگوی نهایی تحقیق؛*

* اعتباربخشی داده‌ها و الگوی نهایی تحقیق از سه راه صورت گرفت: ۱. اعتباربخشی درون فرایندی در روش داده‌بنیاد با ارزیابی و مرور طرح برای بررسی منطق و ثبات داخلی آن (Claser & Strauss, 1967). ۲. اعتباربخشی نخبگانی با پرسش از خبرگان حوزه تاریخ اسلام، قرآن کریم و حدیث و تصحیح الگو. ۳. استفاده از کتاب‌های تحلیل تاریخی که به بررسی صحت و سقم سیره پیامبر اکرم ﷺ با ضوابط علمی می‌پردازند و نیز اخبار مشهور بین کتاب‌های متقدمان تاریخی - به عنوان نمونه از کتاب **الصحيح من سيرة النبي الأعظم** ﷺ، نوشته علامه سیدمرتضی عاملی - استفاده شده است.

بررسی تهدیدهای اقتصادی در عصر نبوی ﷺ

تهدیدهای اقتصادی عصر نبوی ﷺ را می‌توان به تهدیدهای اقتصادی مکی و مدنی تقسیم کرد. در عصر مکی که مرحله شالوده‌ریزی و بنیان‌ریزی نظام اسلامی بوده، مسلمانان با دو نوع تهدید اقتصادی روبه‌رو بوده‌اند: الف) تهدید اقتصادی هدفمند؛ ب) تهدید اقتصادی فراگیر. تهدید اقتصادی هدفمند به اشخاص خاص ناظر بوده و در آن گزارش‌هایی از گرسنگی و تشنگی دادن به مسلمانان، ممانعت از تجارت و نیز عدم پرداخت بدهی‌های آنان، برای فشار آوردن و تسلیم کردن مشاهده می‌شود (ابن‌هشام، ۱۳۹۲، ج ۱، صص ۳۳۹ و ۳۴۲ / ابن‌اثیر، ۱۳۷۱، ج ۲، ص ۸۳ / طبری، ج ۱۸، ص ۹۱). در تهدید اقتصادی فراگیر، مشرکان تصمیم گرفتند برای جلوگیری از گسترش دعوت پیامبر اکرم ﷺ و نیز تسلیم کردن بنی‌هاشم و بنی‌عبدالمطلب در برابر خواسته‌های خویش، آنان را مورد تحریم اقتصادی - اجتماعی قرار دهند.

در عصر مدنی با تشکیل حکومت اسلامی و احساس خطر دشمنان نظام اسلامی - به ویژه مشرکان قریش، یهودیان و منافقان - از قدرت یافتن آن، نقشه‌ها، توطئه‌ها و تهدیدها برای براندازی و پدیدساختن اختلال در حکومت نبوی ﷺ، افزون شد؛ بنا بر این می‌توان گفت عمده تهدیدهای اقتصادی در عصر نبوی ﷺ و در زمان تشکیل حکومت اسلامی در مدینه صورت گرفته است. در ادامه مقاله هر یک از تهدیدهای پیش‌گفته به ترتیب تاریخی بررسی شده و زاویه‌های گوناگون آن تحلیل و بررسی می‌شود.

۱. تحریم اقتصادی - اجتماعی در شعب ابی‌طالب

مشرکان قریش برای از بین بردن اسلام و تسلیم کردن پیامبر اکرم ﷺ در برابر خواسته‌های خویش به نقشه‌ها و توطئه‌های فراوانی اقدام کردند اما با تدبیرهای پیامبر اکرم ﷺ و صبر و استقامت وی و مسلمانان، این توطئه‌ها یکی پس از دیگری خنثا می‌شد (ابن‌هشام، ۱۳۹۲، صص ۳۷۹ - ۴۲۱) تا اینکه سران قریش به توطئه‌ای دیگر جهت تسلیم کردن پیامبر اکرم ﷺ اقدام کردند و آن تحریم اقتصادی - اجتماعی بنی‌هاشم و بنی‌عبدالمطلب بود (ابن‌واضح یعقوبی، ۱۳۷۱، صص ۳۸۹ - ۳۹۰) و قطعنامه‌ای در این‌باره صادر و آن را در خانه کعبه آویزان کردند که به سبب آن پیامبر اکرم ﷺ و خویشاوندان وی از هرگونه خرید و فروش،

ازدواج، ارتباط و معاشرت محروم شدند (ابن‌هشام، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۲۱۴). سران مشرک قریش با اقدام‌هایی مانند نظارت و مراقبت برای اجرا و عدم نقض تحریم‌ها، پایین آوردن قدرت خرید مسلمانان با گران‌تر خریدن کالاها از بازار مکه و ممانعت از رسیدن آذوقه و کالا به شعب ابی‌طالب، وضعیت سختی را برای مسلمانان پدید آوردند، به گونه‌ای که هیچ چیز مگر در نمان به آنها نمی‌رسید (بیهقی، ۱۳۶۱، ج ۲، صص ۳۱۲ و ۳۱۳ / ابن‌سعد، ۱۳۷۴، ص ۱۹۶ / بلاذری، ۱۴۱۷، ج ۱، ص ۲۳۵ - ۲۳۴ / ابن‌هشام، ۱۳۹۲، ج ۱، ص ۳۴۳ / ابن‌اثیر، ۱۳۷۱، ص ۹۸). همچنین آنها از اموال حضرت خدیجه و ابوطالب مصرف می‌کردند تا به اتمام رسید؛ از این رو به ناچار از برگ درختان استفاده می‌کردند. کودکان در فشار گرسنگی ناله می‌کردند و مشرکان صدایشان را از آن سوی شعب می‌شنیدند و برای همدیگر بازگو می‌کردند (بلاذری، ۱۴۱۷، ج ۱، ص ۲۳۴ / ابن‌سعد، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۲۰۹). همچنین در برهه‌ای وضعیت به حدی رسید که در برخی از نقل‌ها آمده است که تعدادی از محاصره‌شدگان از گرسنگی جان باختند (ابن‌اثیر، ۱۳۷۱، ص ۵۰۵).

در این وضعیت سخت و بحرانی، پیامبر اکرم ﷺ و اقوام وی به جهت مصالحی از جمله حفاظت از جان پیامبر اکرم ﷺ و حفظ هم‌بستگی و اتحاد در برابر فشارهای اقتصادی قریش به منطقه شعب ابی‌طالب رفتند (زرگری‌نژاد، ۱۳۸۴، ص ۲۷۹ - ۲۸۰) و برای حراست از عده کم مسلمانان مستضعف و موجودیت اسلام، راهبردهایی را در پیش گرفتند. با توجه به اینکه مسلمانان حاضر در وضعیت شعب، تحت تربیت مستقیم پیامبر اکرم ﷺ بودند و محیط تربیت اسلام و نیز آیه‌های قرآنی که بر پیامبر اکرم ﷺ وحی می‌شد، در شکل‌گیری شخصیت‌ها و اقدام‌های آنان اثرگذار بوده می‌توان از برخی اقدام‌های اطرافیان پیامبر اکرم ﷺ در شعب ابی‌طالب، به نقش پیامبر اکرم ﷺ در رهبری جامعه در مقابله با این تهدید اقتصادی پی برد. در این قسمت مجموع اقدام‌هایی که پیامبر اکرم ﷺ و پیروان وی در وضعیت تحریم اقتصادی - اجتماعی شعب ابی‌طالب انجام دادند، بررسی می‌شود.

بعد از کدگذاری اولیه منابع و مستندهای تاریخی - قرآنی و روایی سیره پیامبر اکرم ﷺ در مقابله با تحریم اقتصادی - اجتماعی می‌توان به مفهوم‌ها و مقوله‌های جدول ۱ رسید:

جدول ۱: مفاهیم و مقوله‌های مقابله با تحریم اقتصادی - اجتماعی در وضعیت شعب ابی طالب

مقوله‌ها	مفهوم‌ها	منابع (تاریخی، تفسیری و روایی)
اتفاق و خراج اموال	مصرف و خرج ثروت و دارایی شخصی برای تأمین نیازمندی‌های مالی مسلمانان	(ابن‌واضح یعقوبی، ۱۳۷۱ ج ۱، ص ۳۸۹ / بلاذری، ۱۴۱۷، ج ۱، ص ۲۶۱ / ابن‌اثیر، اسدالغابه، ج ۵، ص ۴۳۹)
	وجوب اتفاق و زکات به عنوان فریضه مالی مسلمانان	(طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۲۰، ص ۵) / بلاذری، ۱۴۱۷، ج ۱، ص ۲۶۱؛ (ابن‌اثیر، ج ۵، ص ۴۳۹)
دور زدن	دورزدن تحریم‌ها و رساندن خواروبار به وسیله برخی مشرکان قریش به علت روابط خویشاوندی	(ابن‌اثیر، ۱۳۷۱، صص ۹۸ و ۱۰۱ / ابن‌هشام، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۳۷۵ و ۳۵۳ / بلاذری، ۱۴۱۷، ج ۱، ص ۳۳۵)
	نقض مخفیانه تحریم‌ها و رساندن کمک به شعب به وسیله امیر مؤمنان <small>علیه السلام</small>	(المعیار و الموازنه، ص ۸۸ نقل از جعفریان، ۱۳۸۳، ص ۳۶۱ شرح نهج البلاغه، ج ۱۳، ص ۲۵۶)
صبر و استقامت	نزول قصص قرآنی و دعوت به صبر، استقامت و توکل	(زرگری‌نژاد، ۱۳۸۴، صص ۲۶۹ - ۲۷۴ و ۲۹۵ / طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۷، ص ۲۴۴ / یوسفی غروی، ۱۳۸۳، ص ۹۸)
	پایداری و حماسه حضرت ابوطالب در حمایت از پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small> و دعوت دیگران به صبر و استقامت	(طبرسی، ۱۳۹۰، ج ۱، صص ۱۲۶ - ۱۲۷ / بلاذری، ۱۴۱۷، ج ۱، صص ۹۵ - ۹۶ / ابن‌هشام، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۳۵۲)
	صبر و استقامت پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small> در برابر تهدیدهای قریش	(ابن‌هشام، ۱۳۹۲، ص ۴۶۶ / ابن‌اثیر، ۱۳۷۱، ص ۹۹)
	امداد غیبی و اطلاع‌دادن از خورده‌شدن عهدنامه به وسیله موریانه، از ثمرات مقاومت و پایداری مؤمنان	(ابن‌هشام، ۱۳۷۷، صص ۳۶۳ / بیهقی، ۱۳۶۱، ج ۲، صص ۶۷ - ۶۸ و ۳۱۲ / یوسفی غروی، ۱۳۸۳، ص ۹۱ / قمی، ۱۳۷۹، ص ۱۳۳)
	بالارفتن هزینه تحریم برای قریش و خروج تراز مالی بالا از مکه، از ثمرات مقاومت و پایداری مؤمنان	(قمی، ۱۳۷۹، صص ۱۳۳ / بیهقی، ۱۳۶۱، ج ۲، ص ۳۱۲)
	پدیدآمدن اختلاف در تداوم تحریم‌ها در میان برخی سران قریش، از ثمرات مقاومت و پایداری مؤمنان	(ابن‌هشام، ۱۳۷۵، صص ۲۳۸ - ۲۳۹ و ۳۶۱ - ۳۶۲ / بیهقی، ۱۳۶۱، صص ۶۷ - ۶۸ / ابن‌سعد، ۱۳۷۴، صص ۱۹۵ - ۱۹۶)
	پدیدآمدن فرصت برای پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small> ، جهت تعمیق باورهای دینی و تربیت مسلمانان	(زرگری‌نژاد، ۱۳۸۴، ص ۲۸۲ / الهی‌زاده، ۱۳۹۲، ص ۷۱)
	زمینه‌سازی هجرت به مدینه با پیمان‌های عقبه اول و دوم	(ابن‌هشام، ۱۳۷۵، ج ۱، صص ۲۸۰ و ۲۸۶)

استفاده از مزین‌های غیر اقلیتی	مراقبت دائمی از جان پیامبر اکرم ﷺ در اثر افزایش هم‌بستگی در شعب ابی‌طالب	(طبرسی، ۱۳۹۰، ص ۷۰ / زرگری‌نژاد، ۱۳۸۴، صص ۲۸۰ و ۲۸۲)
	پدید آمدن احساس هم‌بستگی اجتماعی در مقابله با فشار روانی قریش در اثر حضور در شعب ابی‌طالب	(ابن‌هشام، ۱۳۷۵، صص ۲۳۸ - ۲۳۹ و ۳۶۱ - ۳۶۲ / بیهقی، ۱۳۶۱، صص ۶۷ - ۶۸ / ابن‌سعد، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۱۰۰)
	تمرین و تجربه صبر و پایداری برای مؤمنان در اثر حضور در شعب ابی‌طالب	(الهی‌زاده، ۱۳۹۲، ص ۷۱ / کاتب واحدی، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۱۰۰)

منبع: یافته‌های تحقیق.

۲. تهدید اقتصادی مصادره اموال و دارایی‌های مسلمانان

در دوران شعب ابی‌طالب، پیامبر اکرم ﷺ مقدمه‌های هجرت به مدینه را با پیمان‌های عقبه اول و دوم فراهم کردند و با صدور فرمان هجرت، مسلمانان آماده هجرت به مدینه شدند (ابن‌هشام، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۱۱۰). در این میان مشرکان که از هجرت مسلمانان به مدینه و قدرت گرفتن آنها از راه تشکیل حکومت اسلامی هراس داشتند به تهدیدهای اقتصادی علیه پیروان پیامبر اکرم ﷺ اقدام کردند که شامل ممانعت از حمل اموال و دارایی‌های آنان به مدینه و نیز ضبط و مصادره اموال و دارایی‌های آنان پس از هجرت به مدینه بود (ابن‌هشام، ۱۳۷۵، صص ۳۳۱ و ۴۵۲ و ۳۱۰). در قرآن کریم نیز به موضوع مهاجرت مسلمانان به مدینه و مصادره اموال دارایی‌های آنان اشاره شده است (حشر: ۸).

تهدیدهای پیش‌گفته، تبعات و اثرهای اقتصادی فراوانی بر تضعیف بنیه اقتصادی مسلمانان مهاجر و نیز اقتصاد دولت اسلامی نوپنیا مدینه بر جای گذاشت که از جمله آنها می‌توان به دشواری‌های تأمین کالاهای ضروری (غذا، پوشاک و مسکن)، دشواری بیکاری و اشتغال و نیز فقر مسلمانان مهاجر اشاره کرد (واقدی، ۱۳۶۹، ج ۱، ص ۲۶)؛ از این رو پیامبر اکرم ﷺ از همان اوایل هجرت به مدینه، سیاست‌هایی را در جهت مقابله با این تهدیدهای اقتصادی در دو بُعد داخلی و خارجی به کار گرفتند که در جدول دو نشان داده شده است. این سیاست‌ها پس از مدتی به تضعیف اقتصاد قریش و ختناسازی تهدیدهای اقتصادی آنان و نیز بهبود وضعیت اقتصادی شهر مدینه به ویژه مهاجران انجامید.

جدول ۲: مفهوم‌ها و مقوله‌های سیره پیامبر اکرم ﷺ در مقابله با مصادره اموال مسلمانان

مقوله‌ها	مفهوم‌ها	منابع (تاریخی، تفسیری و روایی)
تهدید اقتصادی دشمن	پدیدساختن ناامنی در خطوط بازرگانی قریش با عقد پیمان‌های همکاری با قبیله‌های منطقه و فرستادن گشتی‌های نظامی	(واقدی، ۱۳۶۹، صص ۶- ۹ و ۱۳- ۱۴ و ۱۹۷- ۱۹۸/ ابن هشام، ۱۳۷۵، صص ۳۹۲- ۳۹۳ و ۷۸)
رصد و شناسایی آسیب‌پذیر اقتصادی دشمن	رصد فعالیت‌های بازرگانی قریش	(واقدی، ۱۳۶۹، ج ۱، صص ۱۵- ۱۶، ۳۰ و ۱۹۷/ طلّاس، [بی‌تا]، ص ۲۴۸)
شناسایی نقاط آسیب‌پذیر اقتصاد قریش		(دعموش عاملی، ۱۳۷۹، صص ۱۷۳- ۱۷۴)
پیش‌گیری از تهدیدهای احتمالی دشمن	پیش‌گیری از تهدیدهای دشمن با فرستادن مانورها و گشتی‌های نظامی و تصرف کاروان‌های تجاری	(واقدی، ۱۳۶۹، صص ۶- ۹/ ابن هشام، ۱۳۷۵، صص ۳۹۲)
تحریم تعامل اقتصادی با دشمن و هم‌پیمانان وی	تحریم تعامل‌های اقتصادی (بازرگانی) مشرکان مدینه با قریش و هم‌پیمانان وی تحریم تعامل‌های اقتصادی (بازرگانی) یهودیان با قریش و هم‌پیمانان وی	(ابن هشام، ج ۲، صص ۱۴۷- ۱۵۰ / مرتضی‌العاملی، ۱۳۸۴، صص ۵۸۵) (ابن هشام، ج ۲، صص ۱۴۷- ۱۵۰)
مردمی کردن اقتصاد	طرح تکافل اجتماعی با پدیدساختن عقد اخوت و مشارکت مهاجران در اموال و دارایی‌های انصار فرهنگ‌سازی در جهت ترویج انفاق‌های مالی	(واقدی، ج ۱، صص ۱۰۳/ ابن اثیر، ۱۳۷۱، ج ۲، صص ۱۴۱/ کاتب واقدی، ۱۳۷۴، ج ۳، صص ۵۴) (عاملی، ۱۳۸۷، صص ۹۶/ صدر، ۱۳۷۴، صص ۱۴۱/ کتانی، [بی‌تا]، ج ۱، صص ۴۷۷)
استفاده از منابع مالی دولت اسلامی	پدیدساختن زیرساخت قانونی در حمایت از مهاجران با وجوب زکات	(اجتهادی، ۱۳۶۳، صص ۳۱۳- ۳۱۴)
	حل دشواری‌های معیشتی مهاجران با درآمدهای دولت اسلامی (خمس، زکات، فیه و غنائم جنگی)	(مرتضی‌العاملی، ۱۳۸۴، صص ۴۴۴- ۴۴۵/ اجتهادی، ۱۳۶۳، صص ۳۱۳- ۳۱۴ / واقدی، ۱۳۶۹، صص ۱۹ و ۸۱)
	اقطاع الدور و واگذاری زمین به مهاجران، به منظور اشتغال یا خانه‌سازی از محل درآمدهای دولت	(کاتب واقدی، ۱۳۷۴، ج ۳، صص ۵۴/ حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۲، صص ۴۵ به نقل از شمس‌الدین، ۱۳۷۵، صص ۵۲۶- ۵۲۷/ ابن حجر، ۱۳۲۸، ج ۲، صص ۲۲۴ و ۴۵۸)

ارائه تسهیلات مسکن	تأسیس محل اسکان عمومی در مسجدالنبی (صفه) (کنانی، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۴۷۷ - ۴۷۸ / شمس‌الدین، ۱۳۷۵، ص ۵۲۸ - ۵۳۰)
	(ابن‌هشام، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۳۳۹ / ابن‌اثیر، ۱۳۷۱، ج ۲، ص ۱۴۱ / کنانی، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۴۷۶)
	(ابن‌هشام، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۳۳۹ / ابن‌اثیر، ج ۲، ص ۱۴۱)
	اقطاع الدور (واگذاری زمین) از محل هبه انصار یا منابع دولت اسلامی برای خانه‌سازی (کاتب واقدی، ۱۳۷۴، ج ۳، ص ۵۴ / کنانی، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۲۸۱ - ۲۸۲ / واقدی، ۱۳۶۹، ج ۱، ص ۳۲۷)
فرهنگ‌سازی کار و تولید و فراهم‌ساختن زمینه اشتغال	فرهنگ‌سازی تولید و اشتغال از راه ارزش‌گذاری برای کار و فعالیت تولیدی و تقبیح بیکاری (مجلسی، ۱۳۶۳، ج ۱۰۰، ص ۱۰ / شیخ حرعاملی، ج ۱۷، ص ۳۶ / کلینی، ج ۵، ص ۸۴ / مرتضی‌عاملی، ۱۳۸۷، ص ۹۶ / صدر، ۱۳۷۴، ص ۱۴۱ - ۱۴۲)
	پدیدساختن قراردادهای مزارعه و مساقات میان مهاجران و انصار (صدر، ۱۳۷۴، ص ۶۵ / ابن‌الحجر، ۱۳۲۸، ج ۱، ص ۲۲۱)
	تشویق مهاجران به ورود به فعالیت‌های بازرگانی داخلی، خارجی و خدمات (کاتب واقدی، ۱۳۷۴، ج ۳، ص ۵۴ / حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۲، ص ۴۵ / صدر، ۱۳۷۴، ص ۱۴۱ - ۱۴۲)
	تشویق فعالیت کشاورزی با پدیدساختن قانون احیاء تأمین سرمایه اولیه ورود مهاجران به کشاورزی و بازرگانی از راه درآمدهای دولت اسلامی و کمک‌های مردمی (ابن‌حجر، ۱۳۲۸، ج ۲، صص ۲۲۴، ۴۵۸ / العاملی، ۱۳۸۷، ج ۴، ص ۹۲ / کنانی، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۴۷۶ / ابن‌سلام، ۱۹۸۸م، ص ۲۷۶ / واقدی، ۱۳۶۹، ج ۱، ص ۳۲۷)

منبع: یافته‌های تحقیق.

۳. انحصار و محاصره تجاری قریش

تهدید اقتصادی دیگری که حکومت اسلامی در دوران مدنی با آن روبه‌رو بود، انحصار و محاصره تجاری قریش بود. قریش از سال‌ها پیش از بعثت پیامبر اکرم ﷺ به دلایل گوناگون مانند بستن پیمان‌های تجاری با دولت‌های منطقه و نیز قبیله‌های گوناگون جهت تأمین امنیت راه‌های تجاری، واقع‌شدن در راه تجاری دولت‌های منطقه، دشواری عبور از راه‌های تجاری شبه جزیره و آگاهی و مهارت آنها در این باره و نیز آگاهی از سیاست‌ها و نیازهای

تجاری دولت‌های منطقه درباره تجارت، موفق به پدیدساختن انحصار در این‌باره شده بودند و شهر مکه به عنوان مرکز تجارت عرب شمرده می‌شد و به علت فرارگرفتن در مسیر راه‌های تجاری و نیز سفر زائران خانه کعبه و دادوستد در آنجا، اهمیت این شهر در تجارت و دادوستد دوچندان شده بود (شمس‌الدین، ۱۳۷۵، صص ۴۴۹ و ۵۰۱ / طلاس، [بی‌تا]، ص ۱۳۷ / جواد علی، ج ۷، ص ۲۸۷ / آیتی، ۱۳۷۸، ص ۶۰).

حکومت نوین‌باد مدینه که با توجه به سابقه دشمنی‌ها و تهدیدهای قریش از این انحصار تجاری اطلاع داشت و وجود این انحصار را تهدیدی بالقوه برای امنیت اقتصادی حکومت اسلامی می‌شمرد، اقدام‌هایی جهت شکستن این انحصار و خودکفایی داخلی جهت جلوگیری از آسیب‌پذیری جامعه اسلامی از این پدیده انجام داد (آیتی، ۱۳۷۸، ص ۲۳ / صدر، ۱۳۶۹، ص ۹).

تهدید دیگری که درباره تجارت کالاها اقتصاد مدینه را تهدید می‌کرد، محاصره و تحریم تجاری قریش بود. در این‌باره شواهد تاریخی نشان می‌دهد، قریش اقدام‌هایی را در جهت پدیدساختن ناامنی و ممانعت از فعالیت‌های بازرگانی مسلمانان انجام داده بود و با پیمان‌بستن با قبیله‌های بدوی از تعامل‌های تجاری و بازرگانی مسلمانان تا حد ممکن ممانعت می‌کرد (نیازمند، ۱۳۹۰، ج ۲، ص ۱۰۱ - ۱۰۲).

دو تهدید پیش‌گفته اقتصاد مدینه را در برابر تهدیدهای دشمن آسیب‌پذیر می‌کرد؛ بنا بر این پیامبر اکرم ﷺ در جایگاه رهبر جامعه اسلامی، راهبردهایی برای مقابله با تهدیدهای پیش‌گفته و افزایش امنیت اقتصادی جامعه اسلامی انجام دادند که جدول سه بیانگر آنهاست.

جدول ۳: مفهوم‌ها و مقوله‌های سیره پیامبر اکرم ﷺ در مقابله با محاصره و انحصار تجاری قریش

مقوله‌ها	مفهوم‌ها	منابع (تاریخی، تفسیری و روایی)
توسعه فعالیت‌های بازرگانی و تجاری	مذاکره با قبیله‌های ناامن‌کننده تجارت مدینه، در جهت تأمین امنیت فعالیت‌های تجاری خارجی	(ابن‌هشام، ۱۳۷۵، ص ۳ - ۴ / واقدی، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۱۹۷).
	تشویق مسلمانان به اشتغال در فعالیت‌های تجاری خارجی	(کنانی، [بی‌تا]، ج ۲، صص ۲۴، ۲۶ و ۹۲)
	توسعه تجارت با غیرمسلمانان با پدیدساختن امنیت برای تاجران خارجی	(ابن‌اثیر، ۱۴۸۹، ج ۲، ص ۲۸۳ / کنانی، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۵۲ - ۵۳ / بیهقی، ۱۳۶۱، ج ۹، ص ۹)
	تشویق واردکنندگان کالاهای اساسی و راهبردی با اعطای امتیازهای گوناگون به آنها	(ابن‌اثیر، ۱۴۰۹، ج ۱، ص ۲۴۷ / ابن‌حجر، ۱۳۲۸، ج ۱، ص ۳۴۷)

(ابن اثیر، ۱۴۸۹، ج ۲، ص ۲۸۳ / ابن حجر، ۱۳۲۸، ج ۲، ص ۱۰۴ / کنانی، [بی تا]، ج ۲، ص ۵۲ - ۵۳ / بیهقی، ۱۳۶۱، ج ۹، ص ۹)	تسهیل فعالیت‌های تجاری بازرگانان خارجی با رفع موانع تجاری آنها	
(بلاذری، ۱۳۳۷، ج ۱، ص ۱۵ / کلینی، ج ۵، ص ۱۵۵ / التهذیب، ج ۷، ص ۹ / ابوالفرج اصفهانی، [بی تا]، ج ۲۱، ص ۶۲ / واقدی، ۱۳۶۹، ص ۱۳۸ - ۱۴۰)	تأسیس بازار داخلی مستقل در محل راهبردی ورود بازرگانان و تاجران به مدینه و تنظیم مقررات و توسعه رقابت در آن، برای تسهیل فعالیت‌های تجاری و بازرگانی	تقویت فعالیت‌های بازرگانی و تجارت داخلی
(ابن ماجه، ج ۲، ص ۱۷۵ / کنانی، [بی تا]، ج ۲، ص ۱۶۳)	تشویق فعالیت تجاری و بازرگانی داخلی، با معافیت مالیاتی و عدم گرفتن اجاره از دادوستد کنندگان و فروشندگان	
(کنانی، [بی تا]، ج ۲، ص ۲۴ و ۲۹ / ابن اثیر، ۱۴۰۹، ج ۱، ص ۲۴۷ / ابن حجر، ۱۳۲۸، ج ۱، ص ۳۴۷)	تشویق مسلمانان به اشتغال در فعالیت‌های تجاری داخلی	
(واقدی، ۱۳۶۹، ص ۱۳۷، صدر، ۱۳۷۴، ص ۶۷)	تسهیل تجارت از راه تأمین سرمایه لازم برای تجارت، با پدیدساختن عقد مضاربه بین مسلمانان	
(واقدی، ۱۳۶۹، صص ۱۴۵ و ۱۵)؛ (واقدی، ۱۳۶۹، ج ۱، ص ۱۹۷)؛ (ابن هشام، ۱۳۷۵، ص ۳-۴)؛ (واقدی، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۱۹۷)	فرستادن گشتی‌ها و مانورهای نظامی، جهت پدیدساختن ناامنی در خطوط بازرگانی قریش	مقابله به مثل و تهدید فعالیت‌های بازرگانی و تجاری دشمن
(واقدی، ۱۳۶۹، ج ۱، ص ۱۹۷)	پدیدساختن ناامنی در خطوط بازرگانی قریش با بستن پیمان‌های همکاری متقابل با قبیله‌های منطقه	
(بیهقی، ۱۳۶۱، ج ۴، صص ۷۸ و ۳۱۷ / ابن هشام، ۱۳۷۷، ج ۴، ص ۳۱۶)	تحریم تجاری قریش و قطع صادرات مواد اساسی و مورد نیاز آنها از مدینه یا سرزمین‌ها و قبیله‌های هم‌پیمان آنها	تحریم تجاری دشمن
(ابن هشام، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۶۳۹)؛ (ابن اثیر، ۱۴۰۹، ج ۱، ص ۲۴۷)	کنترل و نظارت بر صادرات غذا از مدینه و هم‌پیمانان آن، به کشورهای دیگر مخصوصاً کشورهای مشرک	
(واقدی، ۱۳۶۹، ج ۲، ص ۳۹۵، ج ۳، ص ۶۶۰ / صدر، ۱۳۷۴، ص ۶۶)	بهره‌گیری از افراد متخصص و ابزارهای جدید خارجی و بومی‌سازی آن در داخل برای تولید کالاهای راهبردی و ضروری	زمینه‌سازی جهت پدیدساختن خودکفایی و تولید داخلی
(واقدی، ۱۳۶۹، صص ۳۹۵، ۶۶۰ و ۶۷۷ / صدر، ۱۳۷۴، ص ۶۷)	زمینه‌سازی جهت خودکفایی و تولید صنایع و کالاهای راهبردی (مانند صنایع نظامی) در داخل	
(واقدی، ۱۳۶۹، ج ۲، ص ۳۹۵؛ ج ۳، ص ۶۶۰)	تأمین صنایع نظامی از راه غنایم جنگی	
(واقدی، ۱۳۶۹، ص ۳۷۷ - ۳۷۸ / کنانی، [بی تا]، ج ۲، ص ۳۸)	تشویق به اشتغال در تولید و نگاه‌داری کالاهای راهبردی نظامی	

منبع: یافته‌های تحقیق.

۴. محاصره نظامی - اقتصادی احزاب

محاصره نظامی - اقتصادی احزاب، در سال پنجم هجرت با هم‌پیمانی دشمنان حکومت اسلامی مدینه - از جمله مشرکان قریش و برخی قبیله‌ها - و به سردمداری یهودیان بنی قریظه صورت گرفت تا پیامبر اکرم ﷺ و حکومت اسلامی را نابود کنند (واقعی، ۱۳۶۹، ص ۳۷۰ / مجلسی، ۱۳۶۳، ج ۲۰، ص ۲۴۴). در این میان کارشکنی و پیمان‌شکنی یهودیان و منافقان داخلی و تزلزل مؤمنان ضعیف‌الایمان، عرصه را بر مسلمانان و حکومت اسلامی سخت و دشوار کرده بود و تهدیدهای گوناگونی مانند تهدید نظامی، روانی و اقتصادی، هم‌زمان در این جنگ پدیدآمده بود و پیامبر اکرم ﷺ در مقابله با این تهدیدها راهبردهای متناسب را انتخاب کردند.

در عرصه تهدید نظامی با توجه به ایده دفاعی حفر خندق به وسیله پیامبر اکرم ﷺ، درگیری نظامی چندانی میان دو طرف صورت نگرفت و جنگ تلفات قابل توجهی در بر نداشت (قمی، ۱۳۷۹، ص ۱۸۱). اما در عرصه تهدید روانی، جنگ روانی منافقان داخل مدینه و پدیدساختن شایعه، تردید و ترس در دل مؤمنان نسبت به وعده‌های پیروزی پیامبر اکرم ﷺ و نیز پیمان‌شکنی یهودیان بنی‌نضیر که داخل مدینه بودند، فضای ترس، وحشت و بحران راه، بر مدینه حاکم کرده بود (بقره: ۲۱۴ / احزاب: ۱۰ و ۱۲ / مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۱۷، ص ۲۱۹ / طباطبایی، ۱۳۷۴، ص ۴۲۸).

در عرصه تهدید اقتصادی، چهار عامل باعث شدند تا شهر مدینه در آستانه جنگ احزاب و نیز در طول آن، دچار کمبود خواروبار و غذا شود و شواهدی از گرسنگی و قحطی در طول جنگ احزاب، نشان‌دهنده بروز این پدیده است (ابن‌هشام، ۱۳۷۵، ص ۱۷۱ - ۱۷۲ / مجلسی، ۱۳۶۳، ج ۴، ص ۵۰ / ج ۱۶، ص ۲۲۵ / قمی، ۱۳۷۹، ص ۶۷ / مجلسی، ۱۳۹۰، ص ۵۰ - ۵۲ / واقعی، ۱۳۶۹، صص ۳۵۹ - ۳۵۷ و ۳۶۹ - ۳۷۰). این عوامل عبارت هستند از: تضعیف بنیه اقتصادی مدینه به علت وقوع جنگ‌های مکرر و اشتغال مسلمانان به جنگ‌های گوناگون و بازماندن آنها از فعالیت‌های اقتصادی مانند کشاورزی و بازرگانی، عوامل طبیعی - وجود خشکسالی و کمبود بارندگی در مدینه در آستانه جنگ احزاب - عامل خارجی - محاصره اقتصادی مدینه به وسیله لشکر احزاب - و سختی و شدت کار و فعالیت در طول جنگ و کمبود خواروبار و مواد غذایی و پشتیبانی مورد نیاز (مرتضی‌العاملی، ۱۳۸۴، صص ۵۱۴ و ۵۶۱ / واقعی، ۱۳۶۹، ج ۲، ص ۴۵۴ / ابن‌اثیر، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۳۰۱ / ابن‌هشام، ۱۳۷۵، ص ۲۳۰).

پیامبر اکرم ﷺ در مقابله با این تهدیدها، راهبردهایی را انتخاب کردند که با توجه به محدودیت تهدید نظامی در این جنگ می‌توان گفت راهبردهای وی اکثراً در مقابله با تهدید اقتصادی و تهدید روانی بوده است که در جدول چهار قابل مشاهده است.

جدول ۴: مفهوم‌ها و مقوله‌های سیره پیامبر اکرم ﷺ در مقابله با محاصره اقتصادی - نظامی احزاب

مقوله‌ها	مفهوم‌ها	منابع (تاریخی، تفسیری، قرآنی و روایی)
پیش‌بینی تهدیدها و پیش‌گیری از آن	رصد فعالیت‌های دشمن و پیش‌بینی خطرهای احتمالی آن	(واقدی، ۱۳۶۹، ص ۳۳۳)
	پیش‌بینی خطرهای احتمالی و جلوگیری از غافل‌گیری	(واقدی، ۱۳۶۹، ص ۳۳۴ - ۳۳۳ / یعقوبی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۴۱۰)
	بالا بردن توان مقاومت در برابر تهدید با پیش‌بینی و پدیدساختن موانع در برابر تهدیدهای دشمن	(مرتضی‌العاملی، ۱۳۸۴، ص ۵۵۹ - ۵۶۰)
تصمیم‌گیری جمعی	مشورت و تصمیم‌گیری جمعی و استفاده از علوم و تجربه‌های ابتکاری دیگران	(واقدی، ۱۳۶۹، ص ۳۳۳ / ابن‌هشام، ۱۳۷۵، ج ۲، ص ۱۵۳ - ۱۵۴)
تصمیم‌گیری	ابتکار عمل در مقابله با تهدید و استفاده از ابزارها و طرح‌های ناشناخته در مقابله با دشمن	(واقدی، ۱۳۶۹، ص ۳۳۳ / ابن‌هشام، ۱۳۷۵، ج ۲، ص ۱۵۳ - ۱۵۴ / یعقوبی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۴۱۰)
ارتقای انگیزه و روحیه کار و کوشش و متعال <small>ﷺ</small>	ترغیب افراد و برانگیختن روحیه حماسی در میان مسلمانان با کوشش و همراهی شخص پیامبر اکرم <small>ﷺ</small> در کار کردن خندق	(واقدی، ۱۳۶۹، صص ۳۳۹ و ۳۳۳ / ابن‌هشام، ۱۳۷۵، ج ۲، صص ۱۵۳ - ۱۵۵ / مرتضی‌العاملی، ۱۳۸۴، ص ۵۲۷)
	سرودن شعارهای حماسی و پدیدساختن روحیه کار و جهاد در راه خداوند متعال <small>ﷺ</small>	(واقدی، ۱۳۶۹، صص ۳۳۴ و ۳۴۰ / ابن‌هشام، ۱۳۷۵، صص ۱۵۴ - ۱۵۵)
	پدیدساختن روحیه ثبات و پایداری در برابر دشمن با سرودن اشعار حماسی	(مرتضی‌العاملی، ۱۳۸۴، ص ۵۹۰ - ۵۹۱ / واقدی، ۱۳۶۹، صص ۳۳۳ - ۳۳۴ و ۳۳۹)
	پدیدساختن روحیه با امداد غیبی و نوید فتح و پیروزی‌های بزرگ اسلام	(مرتضی‌العاملی، ۱۳۸۴، ج ۴، صص ۱۰۳ - ۱۰۵ و ۵۹۰ - ۵۹۱ / واقدی، ۱۳۶۹، صص ۳۳۶ - ۳۳۷ و ۳۴۶ / ابن‌هشام، ۱۳۷۵، ص ۱۵۶ - ۱۵۷)

همراهی و مواسات با مردم	پدیدساختن روحیه مواسات و برابری با کوشش پیامبر اکرم <small>ﷺ</small> در کندن خندق	(مرتضی العاملی، ۱۳۸۴، ج ۴، ص ۸۸ / واقدی، ۱۳۶۹، صص ۳۳۳ و ۳۳۹ / ابن هشام، ۱۳۷۵، ج ۲، صص ۱۵۳ - ۱۵۵)
	مدارا و همراهی پیامبر اکرم <small>ﷺ</small> با مردم با تحمل سختی و گرسنگی‌ها همراه با مردم	(واقدی، ج ۲، صص ۴۴۷ / بیهقی، ۱۳۶۱، ج ۳، صص ۳۹۹ / مرتضی العاملی، ۱۳۸۴، ج ۴، صص ۹۰ - ۹۲)
	سرودن شعارهای حماسی و نوید صدق وعده‌های الهی در یاری مؤمنان	(واقدی، ۱۳۶۹، صص ۳۳۳ و ۳۳۹ / مرتضی العاملی، ۱۳۸۴، ج ۴، صص ۹۰ - ۹۲)
	نشان دادن معجزه و نوید فتح و پیروزی‌های بزرگ اسلام	(واقدی، ۱۳۶۹، صص ۳۳۷ - ۳۴۶ / ابن هشام، ۱۳۷۵، ج ۲، صص ۱۵۷ - ۱۵۸)
انذار و تبشیر	انذار منافقان از عذاب اخروی و تبشیر مؤمنان به نعمت‌ها و سعادت اخروی	(احزاب: ۱۹ - ۲۴)
	نشان دادن معجزه در برکت غذا و ثمرات پایداری و مقاومت مؤمنان	(ابن هشام، ۱۳۷۵، صص ۱۵۶ - ۱۵۷ / علامه مجلسی، ۱۳۹۰، صص ۶۲ - ۶۳)
	بیان ویژگی مؤمنان در هنگام رویارویی با احزاب و جزای اخروی آن	(احزاب: ۱۹ - ۲۴ / طباطبایی، ۱۳۷۴، صص ۴۳۴)
	تحدیر منافقان به عدم فایده فرار از جنگ	(طباطبایی، ۱۳۷۴، صص ۴۳۰ / احزاب: ۱۶)
	یادآوری سنت ابتلا در میان مؤمنان در وضعیت سخت و بحرانی و نصرت و امداد غیبی در این شرایط	(احزاب: ۱۰ - ۱۱)
تقسیم کار	تقسیم کار میان افراد برای پیشبرد سریع‌تر هدف‌ها	(واقدی، ۱۳۶۹، صص ۳۳۴ / کتاب واقدی، ۱۳۷۴، صص ۶۴ / مرتضی العاملی، ۱۳۸۴، صص ۸۴ - ۸۶)
دیگران	استفاده از ابزارهای دیگران	(واقدی، ۱۳۶۹، صص ۳۳۳)
	وضع پیمان‌نامه برای استفاده از کمک‌های ابزاری در هنگام نیاز و در رویارویی با تهدید	(واقدی، ۱۳۶۹، ج ۲، صص ۴۴۵)
انسجام داخلی	منع سرودن اشعار تفرقه‌آمیز برای حفظ انسجام داخلی نیروها	(واقدی، ۱۳۶۹، صص ۴۴۷ / بیهقی، ۱۳۶۱، ج ۳، صص ۳۹۹)
	مقابله با شایعات و جنگ روانی منافقان و مسلمانان ضعیف الایمان	(واقدی، ۱۳۶۹، صص ۳۴۶)

دعا و طلب دعا و طلب یاری از خداوند متعال <small>ﷻ</small> برای جلب نصرت الاهی	دعا و طلب دعا و طلب یاری از خداوند متعال <small>ﷻ</small>
تفرقه‌افکنی میان دشمنان و شکستن صف واحد نیروهای مخالف	میان دشمنان تبلیغاتی و تفرقه‌افکنی استفاده از ابزار
استفاده از روش‌های تبلیغاتی هدف‌دار برای پدیدساختن شک و تردید در میان صفوف دشمنان	
استفاده از منافع گوناگون نیروهای دشمن برای پدیدساختن تفرقه‌افکنی و تردید در میان آنها با هدف مقابله با تهدید	
شکستن صف واحد دشمنان با تطمیع آنها و استفاده از ابزار اقتصادی برای کاهش دشمنی آنها	ابزار اقتصادی برای تطمیع
مراقبت از نقاط آسیب‌پذیر و شکاف‌های قابل نفوذ برای دشمن	رصد و مراقبت از نقاط آسیب‌پذیر داخلی
رصد دشمن و اطلاع‌گیری از نقاط آسیب‌پذیر و محل نفوذ در برابر دشمن	
لزوم الگوگیری از دستورهای پیامبر اکرم <small>ﷺ</small> در مقابله با تهدیدها	لزوم پیروی از فرمان‌های رهبری
تردید در وعده‌های خداوند متعال <small>ﷻ</small> و پیامبر اکرم <small>ﷺ</small>	افشای ماهیت و توطئه‌های منافقان
بهانه‌گیری برای فرار از جنگ	
دعوت دیگران برای فرار از جنگ	
عدم پایداری در دین و برگشتن از دین در هنگام به خطر افتادن منافع آن‌ها	
سهم‌خواهی نسبت به مال و غنائم جنگی و دستاوردهای آن پس از جنگ	
هراس دائمی از دشمن	
هراس دائمی از دشمن	

منبع: یافته‌های تحقیق.

۵. تهدید به تحریم اقتصادی منافقان

یکی دیگر از موارد تهدید اقتصادی در عصر مدنی، ماجرای تهدید به تحریم اقتصادی و براندازی نظام است که به وسیله عبدالله بن ابی - سرکرده یکی از جریان‌های منافقان در مدینه و داعیه‌دار ریاست و سلطنت مردم مدینه پیش از ورود آن حضرت - بعد از بازگشت از جنگ بنی المصطلق در سال پنجم هجری و در خارج از شهر مدینه - رخ داده است (ابن هشام، ۱۳۷۵، صص ۷۲ - ۸۸ و ۱۹۴ - ۱۹۵؛ واقدی، ۱۳۶۹، صص ۳۰۶ - ۳۰۱). در این جنگ که گروه فراوانی از منافقان با انگیزه‌های دنیوی با آن حضرت همراه شدند (واقدی، ۱۳۶۹، صص ۳۰۲ - ۳۰۳). پس از وقوع جنگ و در راه بازگشت به مدینه بر اثر اختلاف و درگیری دو نفر از مسلمانان مهاجران و انصار بر سر چاه‌های آب و فریاد تظلم‌خواهی آنان، ابن ابی و همراهان وی که شاهد این صحنه بودند با تحریک احساسات قبیله‌های اوس و خزرج - انصار اهالی مدینه - جهت انتقام‌گیری از مسلمانان مهاجر، پیامبر اکرم ﷺ را تهدید به تحریم اقتصادی با هدف پراکندگی یاران وی از اطراف آن حضرت، با پرهیز از انفاق به مهاجران و نیز تهدید به براندازی حکومت اسلامی کردند (واقدی، ۱۳۶۹، صص ۳۱۰ - ۳۱۳ / ابن اثیر، ۱۳۷۱، صص ۲۱۹ - ۲۲۰ / ابن هشام، ۱۳۷۵، صص ۱۹۶ / مناقون: ۸؛ طباطبایی، ۱۳۷۴، صص ۴۷۵).

در جامعه مدنی از سویی به طور عموم در میان مهاجران افراد قابل توجهی بودند که به دلایل گوناگونی مانند: مصادره اموال آنها، اشتغال به جنگ‌های گوناگون، نداشتن اشتغال و برخی دشواری‌های طبیعی مانند خشک‌سالی، دچار فقر و تنگدستی و ضعف بنیه مالی شده بودند و از سویی دیگر در میان انصار قشرهای گوناگون مانند ثروتمندان، توانگران، اصناف و فروشندگان و زمین‌داران و کشاورزان وجود داشت (زرگری‌نژاد، ۱۳۸۴، صص ۴۷۲ - ۴۷۳ و ۴۷۷) / با توجه به شکاف مالی پیش‌گفته میان مهاجران و انصار در مدینه و جایگاه اساسی انفاق و کمک‌های مردمی در مقابله با آن، تهدید به تحریم اقتصادی و عدم انفاق به پیروان پیامبر اکرم ﷺ می‌توانست امنیت اقتصادی جامعه اسلامی را بر هم بزند و باعث نارضایتی عمومی و در نتیجه شکاف اجتماعی میان مسلمانان شود تا زمینه براندازی حکومت اسلامی فراهم شود.

پیامبر اکرم ﷺ با تدبیرهای مناسب و به موقع توانستند این تهدید را خنثا کنند. مفهوم‌ها و مقوله‌های تدبیرهای پیامبر اکرم ﷺ در قالب جدول پنج ارائه شده است.

جدول ۵: مقوله‌ها و مفهوم‌های سیره پیامبر اکرم ﷺ در مقابله با تهدید به تحریم اقتصادی منافقان

مقوله‌ها	مفهوم‌ها	منابع (قرآنی، تاریخی، تفسیری و روایی)
افشای ماهیت و توطئه‌های منافقان	افشای ماهیت منافقان با نزول سوره و قرائت آن در مراسم عبادی - سیاسی جمعه	(واقدی، ۱۳۶۹، ص ۳۱۲ - ۳۱۳ / جعفریان، ۱۳۸۳، ص ۵۷۳)
	استفاده منافقان از سوگند دروغ، به عنوان سپری برای اعراض مردم از دین و راه خداوند متعال <small>ﷻ</small>	(منافقون: ۲ / طباطبایی، ۱۳۷۴، ص ۴۷۱)
	اظهار شهادت زبانی به یگانگی خداوند متعال <small>ﷻ</small> و رسالت پیامبر اکرم <small>ﷺ</small> و کفر باطنی	(منافقون: ۱ / طباطبایی، ۱۳۷۴، ص ۴۷۰ - ۴۷۱)
	ظاهرسازی و عوام‌فریبی با ظاهر و گفتار	(طباطبایی، ۱۳۷۴، ص ۴۷۰ - ۴۷۱ / منافقون: ۴)
	ترس همیشگی از پی‌بردن دیگران به باطنشان	(طباطبایی، ۱۳۷۴، ص ۴۷۴ / منافقون: آیه ۴)
	برخورد متکبرانه منافقان با پیامبر اکرم <small>ﷺ</small>	(منافقون: ۵ / طباطبایی، ۱۳۷۴، ص ۴۷۴)
	فرمان به عدم انفاق به مؤمنان فقیر اطراف پیامبر اکرم <small>ﷺ</small>	(منافقون: ۷ / طباطبایی، ۱۳۷۴، ص ۴۷۵)
	بدگمانی و ترس و وحشت از هر حادثه و هر چیز به خاطر خائن بودن	(منافقون: ۴ / مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ص ۱۶۴ - ۱۶۵)
	عزیزدانستن خود و دلیل‌دانستن پیامبر اکرم <small>ﷺ</small> و مؤمنان	(منافقون: ۸ / مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ص ۱۶۴ - ۱۶۵)
	افشای توطئه منافقان در تهدید به براندازی حکومت اسلامی	(منافقون: ۸ / طباطبایی، ۱۳۷۴، ص ۴۷۵)
دستور به انفاق و ایجاد انگیزه برای انجام آن	دستور مؤمنان به انفاق در راه خداوند متعال <small>ﷻ</small>	(منافقون: ۱۰ / طباطبایی، ۱۳۷۴، ص ۴۹۱)
	پدیدساختن انگیزه برای انفاق با آگاهی نسبت به عدم مالکیت انسان نسبت به اموال خود و آگاهی خداوند متعال <small>ﷻ</small> از اعمال انسان‌ها	(منافقون: ۱۰ - ۱۱ / طباطبایی، ۱۳۷۴، ص ۴۹۱)
	پدیدساختن انگیزه برای انفاق با تحذیر نسبت به مرگ و رسیدن اجل اخروی	(منافقون: ۱۰ / طباطبایی، ۱۳۷۴، ص ۴۹۱)
توجه به یاری خداوند در مقابل تهدیدات	لزوم توجه به خداوند متعال <small>ﷻ</small> و گنجینه‌های نعمت وی به جای امید به کمک‌های منافقان	(منافقون: ۷ / قرائتی، ۱۳۸۳، ص ۵۹)
	وجود سبب فوق مادی رزق - خداوند متعال <small>ﷻ</small> - به عنوان مالک گنجینه‌های نعمت آسمان و زمین در برابر تحریم اقتصادی مؤمنان	(منافقون: ۷ و ۱۰ / قرائتی، ۱۳۸۳، ص ۵۹)
	اختصاص عزت به خداوند متعال <small>ﷻ</small> و پیامبر اکرم <small>ﷺ</small> و مؤمنان	(منافقون: ۸ / طباطبایی، ۱۳۷۴، ص ۴۷۵)

نشدن از یاد خدا تذکر به غافل	سرگرم نشدن به اموال و اولاد و جلوگیری از غافل شدن از یاد خداوند متعال ﷺ	(منافقون: ۹ / مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ص ۱۷۳ / طباطبایی، ۱۳۷۴، ص ۴۹۰)
منافقان مدارا با	الگوی مدارا همراه با ترساندن	(منافقون: ۹ / مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ص ۱۷۳ / طباطبایی، ۱۳۷۴، ص ۴۹۱)
منافقان ایجاد ترس در	جلوگیری از ترویج شایعات باطل و مظلوم‌نمایی منافقان	(مرتضی العاملی، ۱۳۸۴، ص ۵۲۲ - ۵۲۳ / غضبان، ۱۳۸۵، ص ۳۸۱ - ۳۸۳)
منافقان جلد از	ارعاب و پدیدساختن بیم و هراس همراه با احتمال درگیری و برخورد خشن	(توبه: ۶۶ - ۶۷ / منافقون: ۴ / انفال: ۶۰)
منافقان آرامش روانی جامعه	پدیدساختن حس ناامنی و هراس و ترس با افشاگری و اعلام پیشاپیش نقشه‌های آنها	(غضبان، ۱۳۸۵، ص ۳۸۱ - ۳۸۳)
منافقان اعراض از منافقان	حذر - هوشیاری و احتیاط در برابر خطر احتمالی و جدی - در برخورد با منافقان	(منافقون: ۴)
	بصیرت سیاسی و ارجاع توطئه منافقان به رهبر جامعه اسلامی برای جلوگیری از اختلال در انسجام داخلی مؤمنان	(غضبان، ۱۳۸۵، ص ۳۶۴)
	پدیدساختن عملیات روانی برای انحراف اذهان مردم از جنگ روانی منافقان	(واقعی، ۱۳۶۹، ص ۳۱۵ - ۳۱۶ / غضبان، ۱۳۸۵، ص ۳۸۰ - ۳۸۱)
	اعراض - رویگردانی و نادیده‌انگاری و بی‌توجهی - در برخورد با منافقان	(نساء: ۶۱، ۶۳، ۸۱ و ۹۵)

منبع: یافته‌های تحقیق:

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

بعد از بررسی و کدگذاری سیره پیامبر اکرم ﷺ در مقابله با تهدیدهای اقتصادی، نوبت به جمع‌بندی و تبیین الگوی نهایی است. در این قسمت مفهوم‌ها و مقوله‌های حاصل از پنج کدگذاری تهدیدهای اقتصادی گوناگون در کنار یکدیگر آورده شده و میزان تکرار مفهوم‌ها و مقوله‌های مشترک بررسی می‌شود. جدول شش مفهوم‌ها و مقوله‌های پنج کدگذاری پیش را با یکدیگر مقایسه کرده و تکرار مفهوم‌ها و مقوله‌ها را بررسی می‌کند.

جدول ۶: مقایسه و تطبیق مفهوم‌ها و مقوله‌های پنج کدگذاری صورت گرفته

تهدید به تحریم به وسیله منافقان					تهدیدها
محاصره نظامی - اقتصادی احزاب					
محاصره و انحصار در تجارت					
مصادره اموال و دارایی‌ها					
تحریم اقتصادی شعب ابی‌طالب					
«مقوله‌ها»					
*			*	*	پدیدساختن ساختاری حقوقی و اخلاقی در جهت گسترش انفاق
*	*			*	توجه به یاری خداوند متعال <small>جل جلاله</small> و امدادهای غیبی
	*	*	*		تهدید اقتصادی دشمن
	*	*	*		مقابله به مثل در برابر تهدیدهای دشمن
	*	*	*	*	کاهش توان دشمن برای تداوم تهدید
	*	*	*		فرهنگ‌سازی کار و کوشش و مجاهدت فی سبیل‌الله
	*		#	*	صبر و استقامت
	*	*	*		کاهش آسیب‌پذیری داخلی در برابر تهدیدهای دشمن
*	*	*	*		تقویت ساختار اقتصاد داخلی
		*	*		ارتقای تعامل‌های اقتصادی خارجی
*	*			*	حفظ انسجام داخلی
*	*			*	تصمیم‌گیری بهینه (جمعی، ابتکاری و ...)
*	*			*	پیروی از فرمان‌های رهبری
*	*	#	#	*	استفاده از فرصت‌ها و تبدیل تهدید به فرصت
*	*	*		*	مقابله با محاصره اقتصادی
	*	*	*	*	همراهی و مواسات با مردم
	*	*	*		استفاده از دانش و مهارت دیگران
*	*				مقابله با توطئه‌های منافقان
			*		اعطای تسهیلات مسکن
	*	*	*		فراهم‌سازی زمینه اشتغال
	*	*	#		نوآوری و ابتکار در تصمیم‌گیری
	*	*	#		تقسیم کار و ارتقای رقابت و بهره‌وری
*	*			*	انذار و تبشیر
	*	*		*	تفرقه‌افکنی میان دشمنان

منبع: یافته‌های تحقیق.

* این علامت به این معناست که راهبرد مورد نظر به طور غیرمستقیم از سیره پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله برداشت شده است.

بعد از بررسی مفهوم‌ها و مقوله‌های مشترک می‌توان این مفهوم‌ها و مقوله‌ها را در قالب مقوله‌های کلی‌تری منسجم کرد تا چارچوب منسجم‌تری از سیاست‌گذاری پیامبر اکرم علیه السلام در مقابله با تهدیدهای اقتصادی ارائه دهد. جدول هفت مفهوم‌ها و مقوله‌های مشترک حاصل از پنج کدگذاری را نشان می‌دهد.

جدول ۷: مفهوم‌ها و مقوله‌های حاصل از پنج کدگذاری

مفهوم‌ها	مقوله‌ها
تقویت تولید داخلی به منظور خودکفایی در کالاهای راهبردی	راهبردهای اقتصادی
ارائه تسهیلات ساخت‌افزایی و نرم‌افزاری برای تقویت تجارت داخلی	
ارائه تسهیلات و تقویت ساختاری جهت ارتقای تعامل‌های تجاری و بازرگانی خارجی	
استفاده از منابع مالی دولت اسلامی	
پدیدساختن ساختارهای حقوقی برای ترویج انفاق	
پدیدساختن ساختارهای حقوقی و سخت‌افزاری در جهت اشتغال‌زایی و کار	
ارائه تسهیلات در جهت تقویت زیرساخت‌های مسکن	
نوآوری و ابتکار در تصمیم‌گیری	زیرساخت‌های اقتصادی
تقسیم کار و ارتقای رقابت و بهره‌وری	
استفاده از دانش و مهارت دیگران	
مشورت و تصمیم‌گیری جمعی	
فرهنگ‌سازی روحیه صبر و استقامت و حماسه در برابر تهدیدهای دشمن و آگاه‌سازی مردم در رابطه با ثمرات آن	فرهنگ‌سازی
فرهنگ‌سازی روحیه کار و کوشش و مجاهدت فی سبیل الله	
توجه به نصرت و یاری خداوند متعال <small>جل جلاله</small> و امدادهای غیبی در مقابله با تهدیدها و عدم غفلت از یاد خداوند متعال <small>جل جلاله</small>	
ترویج فرهنگ پیروی از فرمان‌ها رهبری در مقابله با تهدیدهای دشمن	
دستور به انفاق و پدیدآوردن انگیزه برای گسترش آن	
حفظ انسجام داخلی و پرهیز از پدیدآمدن تفرقه میان مردم	
یادکرد اثرهای سوء روحیات جاهلی و کوشش در جهت اصلاح آن	
پدیدساختن روحیه مواسات و همراهی رهبر و مسئولان با مردم	
پدیدساختن انگیزه با انداز و تبشیر	

مقابله با تهدیدهای منافقان، با راهبردهای مدارا، حذر، ترساندن، اعراض و افشای ماهیت و توطئه‌های آنها به مردم	برنامهریزی برای مقابله با تهدیدهای دشمن
تهدید اقتصادی دشمن	
مقابله به مثل در برابر تهدیدهای دشمن (تحریم اقتصادی و ممانعت از تعامل‌های اقتصادی)	
کاهش توان مقاومت دشمن برای تداوم تهدید	
رصد فعالیت‌های اقتصادی دشمن و شناسایی نقاط آسیب‌پذیر وی	
طرح‌ریزی، پیش‌بینی و پیش‌گیری از تهدیدهای احتمالی دشمن	
رصد و مراقبت از نقاط آسیب‌پذیر داخلی	
استفاده از ابزار تبلیغاتی و اقتصادی برای شکستن اتحاد دشمنان	
دورزدن تهدیدهای دشمن و تبدیل تهدید به فرصت	

منبع: یافته‌های تحقیق.

از بررسی مفهوم‌ها و مقوله‌های حاصل از پنج کدگذاری پیش می‌توان به الگوی مفهومی

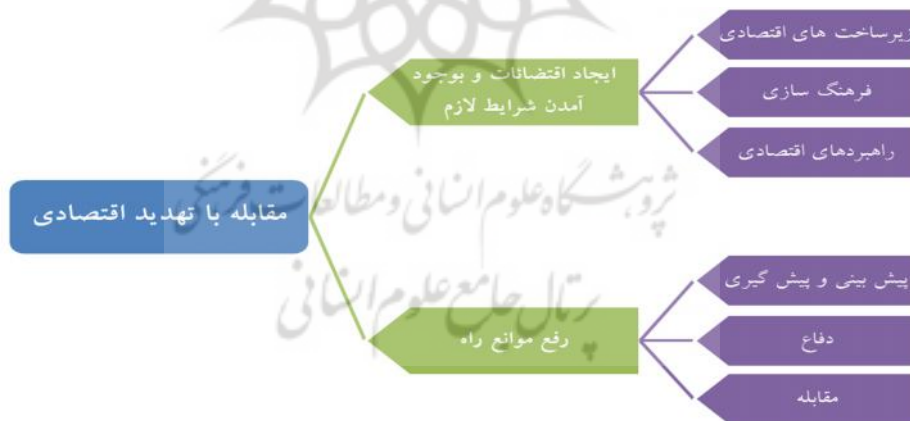
شماره یک دست پیدا کرد:

بر اساس جدول هفت و نمودار یک، الگوی نهایی تحقیق شامل چهار مقوله اساسی است که تعداد ۳۱ مفهوم کلی را در برمی‌گیرد. در زیر هر مفهوم نیز کدهای گوناگونی قرار دارد که به تبیین مفهوم‌های مورد نظر می‌پردازد. در این الگو محوریت سیره و راهبردهای پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، تحقق هدف‌های مقابله با تهدید و نیز فراهم آوردن شرایطی برای مصون‌سازی اقتصاد در برابر تهدیدهاست. برای تحقق بخشیدن به این هدف‌ها باید از ابتدای راهبردهای اقتصادی تا تحصیل نتیجه را مد نظر قرار داد. راهبردهای اقتصادی، زیرساخت‌های اقتصادی و فرهنگ‌سازی، نقش مقتضی و شرط لازم برای مقابله با تهدید را فراهم می‌کنند و برنامه‌ریزی برای مقابله با تهدید با پیش‌بینی، پیش‌گیری، دفاع و مقابله، نقش رفع موانع را برای مقابله با تهدید بر عهده دارند و این دو بال - یعنی پدیدساختن اقتضائات و شرایط لازم و رفع موانع راه - زنجیره‌ای است که به مقابله با تهدید اقتصادی خواهد انجامید.

حال بر اساس مقوله‌ها و مفهوم‌های جدول هفت و نمودار یک مقاله پیش رو، همچنین با در نظر گرفتن وضعیت و اقتضائات زمانی اقتصاد ایران می‌توان نمودار دو را به عنوان دلالت‌های سیاستی سیره نبوی صلی الله علیه و آله در مقابله با تهدیدهای اقتصادی کنونی ج.ا.ا مطرح کرد.

نمودار ۱: الگوی نهایی راهبردهای پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در مقابله با تهدیدهای اقتصادی

منبع: یافته‌های تحقیق.

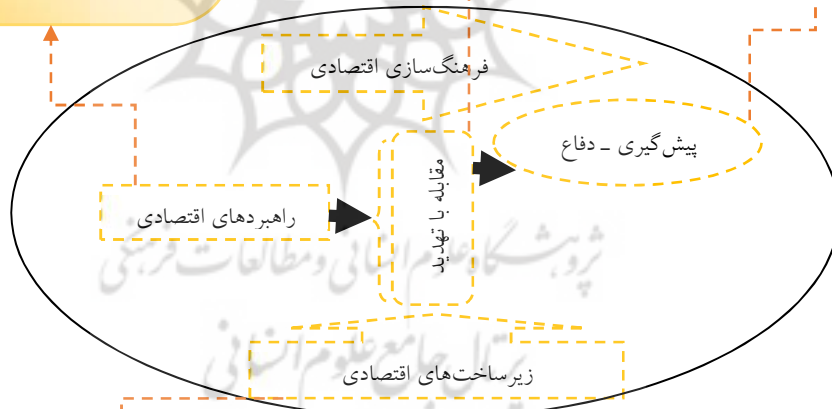
- ترویج فرهنگ اتحاد و هم‌بستگی متقابل مردم و مسئولان در برابر تهدیدهای دشمن
- تذکر حافظه تاریخی ایرانیان به مشابهت جنگ اقتصادی کنونی کشور با شرایط عصر نبوی ﷺ و ثمرات مقاومت و پایداری از جمله یاری الاهی در برابر این تهدیدها
- ترویج فرهنگ مواسات و همراهی مسئولان با مردم در مقابله با تهدیدهای اقتصادی
- ترویج فرهنگ انفاق و هزینه‌کردن از دارایی شخصی در راه اسلام و نیز نظام اسلامی از جمله فرهنگ خرید کالای ایرانی
- تقویت فرهنگ جهادی در ایجاد ارزش‌افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری، کارآفرینی و سرمایه‌گذاری

نمودار ۲: دلالت‌های سیاستی سیره نبوی ﷺ در مقابله با تهدیدهای اقتصادی کنونی ج.ا.ا.

- کاهش وابستگی بودجه به نفت از راه بهبود نظام مالیات‌ستانی و اصلاح نظام مدیریت بخش عمومی
- افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی با بومی‌سازی و خودتکایی در زمینه فناوری‌های ساخت آنها
- حمایت همه‌جانبه هدفمند از صادرات کالاها و خدمات و واردات نهاده‌های اساسی از راه تسهیل مقررات و گسترش مشوق‌های لازم

- قراردادن تحریم ایران در مقابل برابر همپیمانان کشورهای تحریم‌کننده
- رصد فعالیت‌های منافقان داخلی و مقابله با نفوذ اقتصادی در عرصه جاسوسی اقتصادی، القای ناامیدی و اختلال در امور اقتصادی کشور
- استفاده از روش‌های خرد (شرکتی) و کلان برای دور زدن تحریم‌ها

- استفاده از ابزار دیپلماسی اقتصادی و سیاسی جهت پدیدساختن انشعاق میان کشورهای اثرگذار در وضع تحریم‌های اقتصادی علیه ایران
- مقابله به مثل در برابر تهدیدهای اقتصادی با تحریم کالاهای خارجی و یا دلارزدایی از معامله‌ها

- تسهیل زیرساخت‌های قانونی و تشویق لازم جهت سرمایه‌گذاری خارجی، بویژه انتقال فناوری‌های پیشرفته و تأمین منابع مالی از خارج
- برنامه ریزی جهت رشد بهره‌وری در اقتصاد با تقویت عوامل تولید، توانمندسازی نیروی کار و ایجاد بستر رقابت
- حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان و ارتقای فناوری‌های تولید در صنایع بزرگ

- تشکیل کانون‌های تفکر و تصمیم‌سازی نخبگان در حوزه مسائل اقتصادی و ارائه راهبردهای متناسب با منظومه اقتصاد مقاومتی در مقابل تهدیدات دشمن
- هماهنگ‌سازی نهادهای مرتبط با تحریم در داخل کشور اعم از حوزه اجرایی (دولت و قوه قضائیه)، حوزه تقنینی (مجلس)، مراکز علمی پژوهشی و رسانه‌های جمعی برای مقابله با تهدیدهای اقتصادی

منابع و مأخذ

۱. ابن اثیر، عزالدین علی بن اثیر؛ کامل تاریخ بزرگ اسلام و ایران؛ ترجمه ابوالقاسم حالت و عباس خلیلی؛ تهران: مؤسسه مطبوعاتی علمی، ۱۳۷۱.
۲. ابن حجر؛ الاصابة فی تمییز الصحابه؛ ج ۱، قاهره: سعاده، ۱۳۲۸ق.
۳. ابن هشام؛ زندگانی محمد ﷺ پیامبر اسلام؛ ترجمه سیدهاشم رسولی، چ ۵، تهران: کتابچی، ۱۳۷۵.
۴. ابن هشام، عبدالملک؛ سیرت محمد رسول الله ﷺ (از تبارشناسی تا هجرت)؛ ترجمه مسعود انصاری؛ تهران: انتشارات مولی، ۱۳۹۲.
۵. ابن واضح یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب؛ تاریخ یعقوبی؛ ترجمه محمد ابراهیم آیتی؛ چ ۶، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۱.
۶. اجتهادی، ابوالقاسم؛ وضع مالی و مالیه مسلمین؛ تهران: سروش، ۱۳۶۳.
۷. آشنا، حسام‌الدین و مهدی قضاوی زاده؛ مکتب علمی امام جعفر صادق ﷺ: به سوی یک مدل داده‌بنیاد؛ مبانی و روش اندیشه علمی امام صادق ﷺ، جمعی از نویسندگان، به کوشش دکتر احمد پاکتچی، تهران: دانشگاه امام صادق ﷺ، ۱۳۹۱.
۸. بلاذری، احمد بن یحیی؛ فتوح البلدان؛ ترجمه محمد توکل؛ چ ۱، تهران: نشر نقره، ۱۳۳۷.
۹. _____؛ انساب الأشراف؛ تحقیق و ترجمه ریاض زرکلی و سهیل زکار؛ چ ۱، بیروت: دارالفکر، ۱۴۱۷ق.
۱۰. بیهقی، ابوبکر احمد بن حسین؛ دلائل النبوه؛ ترجمه محمود مهدوی دامغانی؛ تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۱.
۱۱. جعفر مرتضی‌العاملی؛ الصحیح من سیره النبی الأعظم؛ چ ۱، قم: دار الحدیث، ۱۴۲۶ق.
۱۲. جعفریان، رسول؛ سیره رسول خدا ﷺ؛ چ ۳، قم: دلیل ما، ۱۳۸۳.
۱۳. خادمی، موسی؛ تهدیدات اقتصاد ملی؛ چ ۱، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی، ۱۳۹۴.
۱۴. دانایی فرد، حسن؛ «تئوری پردازی با استفاده از رویکرد استقرایی: استراتژی مفهوم‌سازی تئوری بنیادی»؛ دانشور رفتار، ش ۱۱، ۱۳۸۴.
۱۵. دانایی فرد، حسن و سیدمجتبی امامی؛ «استراتژی پژوهش کیفی: تأملی بر نظریه پردازی داده‌بنیاد»؛ اندیشه مدیریت، ش ۲، ۱۳۸۶.

۱۶. دعموش عاملی، علی؛ دائرة المعارف اطلاعات و امنیت در آثار و متون اسلامی؛ ترجمه غلام‌حسین باقری مهباری و رضا گرمابداری؛ ج ۱، تهران: دانشگاه امام حسین علیه السلام، ۱۳۷۹.
۱۷. رجبی دوانی، محمدحسین؛ «بررسی تاریخی دفاع اقتصادی از صدر اسلام تا کنون»؛ همایش دفاع اقتصادی؛ تهران: دانشگاه امام حسین علیه السلام، تهران، ۱۳۹۳.
۱۸. زرگری نژاد، غلامحسین؛ تاریخ صدر اسلام (عصر نبوت)؛ تهران: سمت، ۱۳۸۴.
۱۹. سنیدی؛ عبدالرحمن بن علی؛ «المواجهة الاقتصادية بين المسلمين و قریش فی العهد النبوی»؛ جامعة الإمام محمد بن سعود الإسلامية، ۱۴۱۹ق.
۲۰. سیف‌الله مراد و محمد تولایی؛ تبارشناسی تهدید نرم اقتصادی؛ تهران: پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج، ۱۳۹۰.
۲۱. شریف‌الرضی، محمد بن حسین؛ نهج البلاغة (للصبحی صالح)؛ ج ۱، قم: هجرت، ۱۴۱۴ق.
۲۲. شمس‌الدین، محمد مهدی؛ نظام حکومت و مدیریت در اسلام؛ ترجمه سیدمرتضی آیت‌الله زاده شیرازی؛ ج ۱، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۵.
۲۳. صدر، سید کاظم؛ اقتصاد صدر اسلام؛ ج ۱، تهران: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۴.
۲۴. طباطبایی، سید محمد حسین؛ المیزان فی تفسیر القرآن؛ ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی؛ ج ۵، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۴.
۲۵. طبرسی، فضل بن حسن؛ اعلام الوری: زندگانی چهارده معصوم علیهم السلام؛ ترجمه عزیزالله عطاردی؛ ج ۱، تهران: اسلامیه، ۱۳۹۰.
۲۶. طلاس، مصطفی؛ پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و آیین نبرد؛ ترجمه: حسن اکبری مرزناک؛ تهران: انتشارات بعثت، [بی تا].
۲۷. علامه مجلسی؛ بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار؛ ج ۲، تهران: اسلامیه، ۱۳۶۳.
۲۸. _____؛ زندگانی پیامبر ما صلی الله علیه و آله و سلم؛ ترجمه سید محمد هادی گرامی؛ ج ۴، چ ۱، تهران: دار الکتب الإسلامیه، ۱۳۹۰.
۲۹. غضبان، منیر محمد؛ خط‌مشی سیاسی در سیره نبوی؛ ترجمه عمر قادری؛ چ ۱، تهران: نشر احسان، ۱۳۸۵.
۳۰. قرائتی محسن؛ تفسیر نور؛ ج ۱۱، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۳.
۳۱. قمی، شیخ عباس؛ منتهی الآمال فی تواریخ النبی و آل؛ ج ۱، قم: دلیل ما، ۱۳۷۹.

۳۲. کاتب واقدی، محمد ابن سعد؛ طبقات؛ ترجمه محمود مهدوی دامغانی؛ تهران: انتشارات فرهنگ و اندیشه، ۱۳۷۴.
۳۳. کتانی، عبدالحی؛ نظام اداری مسلمانان در صدر اسلام؛ ترجمه علی رضا ذکاوتی قراگزلو؛ ج ۱، قم: سمت، ۱۳۸۴.
۳۴. _____؛ نظام الحکومة النبویة؛ ج ۲، بیروت: دار الأرقم بن أبی الأرقم، [بی تا].
۳۵. مرتضی عاملی، سیدجعفر؛ سیرت جاودانه؛ ترجمه محمد سپهری؛ ج ۱، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۴.
۳۶. _____؛ السوق فی ظل الدولة الإسلامية؛ قم: مؤسسه فرهنگی تبیان، ۱۳۸۷.
۳۷. مقام معظم رهبری؛ انسان ۲۵۰ ساله؛ ویرایش دوم، تهران: صهبا، ۱۳۹۰.
۳۸. مکارم شیرازی، ناصر؛ تفسیر نمونه؛ ج ۱، تهران: دار الکتب الإسلامیه، ۱۳۷۴.
۳۹. نیازمند، سیدرضا؛ شرحی بر قرآن به ترتیب نزول آیات، قرآن مکی؛ ج ۱، چ ۱، اصفهان: بنی هاشم، ۱۳۹۰.
۴۰. الهی زاده، محمدحسین؛ تدبر در سیره تمدن ساز اهل بیت علیهم السلام؛ مشهد: مؤسسه تدبر در قرآن و سیره، ۱۳۹۲.
۴۱. واقدی، محمد بن عمر؛ مغازی، تاریخ جنگ های پیامبر صلی الله علیه و آله؛ ترجمه محمود مهدوی دامغانی، ج ۲، تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۹.
۴۲. یوسفی غروی، محمد هادی؛ تاریخ تحقیقی اسلام؛ ترجمه حسینعلی عربی، ج ۴، قم: مؤسسه آموزش پژوهشی امام خمینی علیه السلام، ۱۳۸۳.
43. Corbin, J. & Strauss, A.; **Basic of qualitative research, Basics of qualitative research, Techniques and procedures for developing grounded theory**; Thousand Oaks, USA: Sage, 2008.
44. Glaser, B. and Strauss, A.; **The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research**; London: Weidenfeld & Nicolson, 1967.
45. Strauss, A. & Corbin, J.; **Basic of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques**; Newbury Park, CA: Sage, 1997.